राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम् (मानितविश्वविद्यालयः), नवदेहली

शिक्षाशास्त्रि-द्वितीयवर्षीयपाठ्यचर्या

अङ्काः 900 (500+400)

पत्रसंख्या	सैद्धान्तिकपत्राणि	अङ्काः
	अनिवार्यपत्राणि (शिक्षायाः दृष्टिकोणाः)	
1.	पाठ्यचर्या विद्यालयश्च	100
2.	अधिगमाकलनम्	100
3.	समसामयिकभारतं शिक्षा च	100
4.	शास्त्रशिक्षणम्	100
	शिक्षायां नवाचाराः	
5.(अ)	समावेशात्मकशिक्षा (अनिवार्यम्)	50
5.(ब)	किमप्येकम्- (वैकल्पिकम्) 1. शान्तिशिक्षा 2. मानवाधिकारशिक्षा 3. मूल्यशिक्षा 4. शिक्षायां लैङ्गिकसमस्याः	50

पाठ्यचर्या शिक्षणाध्ययनानि च (प्रशिक्षुता)

	आन्तरिकं बाह्यञ्च मूल्याङ्कनम्	
	(प्रतिपत्रम् 50% अङ्काः बाह्यपरीक्षकेण 50% अङ्काश्च आन्तरिकपरीक्षकेण प्रदेयाः)	
1.	संस्कृतशिक्षणम्	100
2.	आधुनिकविषय/आधुनिकभाषा-शिक्षणम् (किमप्येकम्) 1. हिन्दीशिक्षणम् 2. आङ्ग्लभाषाशिक्षणम् 3. सामाजिकविज्ञानशिक्षणम् 4. क्षेत्रीयभाषाशिक्षणम् (मलयालम्/कन्नड/ओडिया/बंगाली/डोगरी/मराठी)	100

3.	**प्रायोगिकशिक्षामनोविज्ञानम्**	**अङ्काः**	
	1. अधिगमः – दर्पणरेखाङ्कनपरीक्षणम्। 2. प्रबोधः अवधानञ्च – अवधानस्य विस्तारः। 3. स्वतन्त्रसाहचर्यम् – शब्दतालिकाविधिः निर्बाधविधिः 4. बुद्धिपरीक्षणम्- वैयक्तिकं सामूहिकञ्च। 5. व्यक्तित्वपरीक्षणम्। 6. स्मृतिः तात्कालिकी दीर्घकालिकी च।	अभिलेखः 15 वाक्-परीक्षा 15	**30**

आन्तरिकमूल्याङ्कनम्

प्रथमो भागः – क्षेत्रनिष्ठकार्याणि

	व्यावसायिकक्षमतोन्नयनम् (व्यावहारिकम्)	**अङ्काः**	**100**
व्या.क्ष.उ.4	**आत्मावबोधः**		**50**
	1. शिक्षानीतिसम्बद्धाभिलेखाः/वार्तापत्राणां सम्पादकीयानि	10	
	2. शैक्षिकपत्रिकाः	10	
	3. योगः	10	
	4. विभागीयपत्रिकाः	10	
	5. आदर्शसाक्षात्कारः	10	
व्या.क्ष.उ.5	**शिक्षायां भाषाकार्याणि**		**50**
	1. शैक्षिकचलचित्रनिरीक्षणम् मूल्याङ्कनञ्च	10	
	2. व्यक्तित्वविकासशिबिरम्	10	
	3. अनुवादकौशलाभ्यासः	10	
	4. सुभाषितकण्ठस्थीकरणम्	10	
	5. कोशग्रन्थावलोकनम्	10	

प्रशिक्षुता द्वितीयभागः (षोडशसप्ताहाः) **अङ्काः 70**

1.	**शिक्षणस्यावलोकनम्-**	संस्कृतपाठाः	आधुनिकविषयपाठाः	
	❖ अध्यापकशिक्षकस्य आदर्शपाठः	3	3	
	❖ विद्यालयशिक्षकस्य आदर्शपाठः	5	5	**20**
	❖ सहपाठिनां पाठः (सर्वेषामवलोकनपाठानां पञ्जिकायाः आधारेण अङ्कनिर्धारणं भवति)	10	10	

2.	**संस्कृतशिक्षणम्**-(प्रशिक्षुतायां 20 पाठाः पाठ-योजनानुगुणं पाठनीयाः। तत्र समीक्षापाठद्वयं निरीक्षणीयम्। प्रत्येकं पाठस्य 10 अङ्काः)	20 (1+1)	**20**
3.	**आधुनिकविषय/भाषा-शिक्षणस्य अभ्यासपाठाः** (प्रशिक्षुतायां 20 पाठाः पाठयोजनानुगुणं पाठनीयाः। तत्र समीक्षापाठद्वयं निरीक्षणीयं, प्रत्येकं पाठस्य 10 अङ्काः प्रदेयाः)	20 (1+1)	**20**
4.	विद्यालयीयगतिविधीनाम् अनुभवानां पञ्जिका निर्मातव्या।	–	**10**

क्षेत्रनिष्ठकार्येषु प्रायोगिककार्याय द्विशतम् अङ्काः (200) निर्धारिताः सन्ति। एतत्कृते व्यावसायिकक्षमतानाम् उन्नयनार्थं प्रायोगिककार्याणि अधोलिखितरूपेण सन्ति, तद्यथा -

व्यावसायिकक्षमतानाम् उन्नयनार्थं विधेयकार्यम्

व्या.क्ष.उ.-4 आत्मावबोधनम् (EPC-4) **50 अङ्काः**

(1) शिक्षानीतिसम्बद्धाभिलेखाः **10 अङ्काः**
भारते विविधेषु आयोगेषु शिक्षानीतिषु च संस्कृतप्रस्तावानां विषये विंशतिपृष्ठात्मकं प्रतिवेदनम्।

(2) शैक्षिकपत्रिकाः - **10 अङ्काः**
भारते विद्यमानानां शैक्षिकपत्रिकाणां परिचयपुरस्सरं कस्याश्चिदेकस्याः पत्रिकायाः विषये विंशतिपृष्ठात्मकं प्रतिवेदनम्।

(3) योगः - **10 अङ्काः**
सम्प्रत्ययः, प्रकाराः, दशसंख्याकानां योगासनानां प्रदर्शनं प्रतिवेदनञ्च।

(4) विभागीयपत्रिका - **10 अङ्काः**
विभागे प्रचलितपत्रिकायै प्रकाशनार्हस्य शैक्षिकलेखस्य समर्पणम्।

(5) आदर्शसाक्षात्कारः - **10 अङ्काः**
साक्षात्कारस्य परिचयः, महत्त्वं भेदांश्च प्रदर्श्य आदर्शसाक्षात्कारसम्पादनम्।

व्या.क्ष.उ.-5 शिक्षायां भाषाकार्याणि (EPC-5)	50 अङ्काः

(1) शैक्षिकचलचित्रदर्शनं मूल्याङ्कनं च - **10 अङ्काः**

विभागपक्षतः प्रदर्शितं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्ल-शैक्षिकचलचित्रं वीक्ष्य तद्विषये प्रतिवेदनसमर्पणम्।

(2) व्यक्तित्वविकासशिविरम् - **10 अङ्काः**

विद्यालयीयबालानां कृते शास्त्रसम्मतायाः संस्कृतश्लोकसमन्वितायाश्च दिनचर्यायाः तेषां स्वास्थ्यरक्षणाय निर्धारणम्। तत्र आहार-व्यवहार-शुचिताद्यंशान् समन्वितान् विधाय प्रतिवेदनसमर्पणम्। एतदर्थं व्यक्तित्वविकासशिविरसञ्चालनानुभविनां मार्गदर्शनं पञ्चसु कालांशेषु भवितुमर्हति।

(3) अनुवादकौशलाभ्यासः - **10 अङ्काः**

वाक्यानाम्, श्लोकानां गद्यखण्डानाञ्च अनुवादलेखनाभ्यासबलेन अनुवादं कारयित्वा मूल्याङ्कनं विधेयम्।

(4) सुभाषितकण्ठस्थीकरणम् - **10 अङ्काः**

प्रायशः पञ्चाशत् सुभाषितश्लोकानाम् अर्थज्ञानपूर्वकं कण्ठस्थीकरणम्।

(5) कोशग्रन्थावलोकनम्- **10 अङ्काः**

संस्कृते विद्यमानानां कोशग्रन्थानां परिचयपुरस्सरं विविधकोशग्रन्थेषु विंशतेः पदानां पर्यायशब्दान् विज्ञाय प्रतिवेदनरूपेण प्रस्तुतीकरणम्।

वर्षेऽस्मिन् षोडशसप्ताहेषु अधोनिर्दिष्टकार्याणि छात्राध्यापकैः कारणीयानि-

विद्यालयगमनात्प्राक् परिसरे विभागीयप्रशिक्षकाणां प्रदर्शनपाठान् त्रीनवलोकयन्तः छात्राः निर्धारितप्रपत्रं पूरयेयुः। ततः 5-10 विद्यालयाः चेतव्याः। तेषु विद्यालयेषु ये संस्कृताध्यापकाः आधुनिकविषयाध्यापकाश्च स्व-स्वविभिन्नकक्षासु शिक्षणं विदधति, तच्छिक्षणावलोकनाय छात्राध्यापकाः नियोजनीयाः। विद्यालयीयप्रबन्धकानुमत्या संस्कृताध्यापक-आधुनिकविषयाध्यापकानुमत्या च छात्राध्यापकाः कक्षायां छात्राणां पृष्ठभागे उपविश्य विद्यालयशिक्षकस्य आद्यन्तं समग्रं कक्षाशिक्षणमवलोकयेयुः। पूरितानि अवलोकनप्रपत्राणि तत्तद्विषयाध्यापकैः हस्ताक्षराङ्कनेन प्रमाणीकरणीयानि। इत्थं संस्कृतस्य पञ्च पाठान् आधुनिकविषयस्य पञ्चपाठाँश्चावलोक्य शिक्षणेन अभिप्रेरिताः स्युः।

शिक्षणाभ्यासकाले प्रत्येकं छात्राध्यापकः/छात्राध्यापिका दशानां स्वसहपाठिनां संस्कृतस्य स्वीकृताधुनिकविषयस्य च आहत्य विंशतेः पाठानामवलोकनं कुर्यात्।

शिक्षणाभ्यासाय संस्कृते विंशतिः अभ्यासपाठाः आधुनिकविषये च विंशतिः अभ्यासपाठाः इति क्रमेण चत्वारिंशतः पाठान् प्रत्येकं छात्राध्यापकः/छात्राध्यापिका पाठयोजनासहितमध्यापयेत्। तत्र संस्कृतशिक्षणे, आधुनिक-विषय/भाषा-शिक्षणे च प्रत्येकं समीक्षापाठद्वयं परिसरीयाध्यापकैः निरीक्षणीयम्।

RASHTRIYA SANSKRIT SANSTHAN
(DEEMED UNIVERSITY) NEW DELHI
SHIKSHA SHASTRI (B.Ed.)
IInd Year Curriculum
Marks: 900 (500 + 400)

Paper No.	Theoretical Papers	Total
	Compulsory Papers (Perspectives in Education)	
1.	Curriculum and School	**100**
2.	Assessment in Learning	**100**
3.	Contemporary India and Education	**100**
4.	Teaching of Shastras	**100**
	New Trends in Education	
5. (A)	Inclusive Education (Compulsory)	**50**
5.(B)	Any one (Optional) 1. Peace Education 2. Human Rights Education 3. Value Education 4. Gender Issues in Education	**50**

Curriculum and Pedagogy Studies (Internship)

	Internal and External Evaluation	
	(50% Marks will be given by Internal Examiner and 50% Marks by External Examiner for each paper)	
1.	Sanskrit Teaching	**100**
2.	Teaching of Modern Subject/ Modern Language (Any one) 1. Hindi Teaching 2. English Teaching 3. Social Science Teaching 4. Regional Language Teaching (Malayalam/ Kannada/ Odiya/ Bengali/ Dogri/ Marathi)	**100**

3.	**Educational Psychology Practical**		**Marks**
	1. Learning- Mirror Drawing Testing 2. Understand Attention- Extension of Attention 3. Free Association- Word and Continuous Method 4. Intelligence Test- Individual and Group 5. Personality Test 6. Memory - Short term and Long term	Record-15 Marks Viva-15 Marks	**30**

INTERNAL EVALUATION

Part one - Engagement with the Field

Enhancing Professonal Capacities (Practicum)		Marks	100
EPC 4	**Under Standing the Self**		**50**
	(1) Articles related to Educational Polices/Editorials the News Papers	10	
	(2) Educational Journals	10	
	(3) Yoga	10	
	(4) Departmental Magzines	10	
	(5) Model Interview	10	
EPC 5	**Language Activities in Education**		**50**
	(1) Educational Films-observation & Evaluation	10	
	(2) Personality Development Camp	10	
	(3) Practice of Translation Skill	10	
	(4) By hearting Subhashitas	10	
	(5) Observation of Lexicons	10	

Part Two - Internship (16 weeks) **Marks 70**

1. Observation of Teaching	Sanskrit Lesson	Modern-Subjects Lesson	
❖ Educator's Model Lesson	3	3	
❖ School Teacher's Lesson	5	5	
❖ Peer Students' Lesson	10	10	**20**
(On the basis of records of observed lessons, marks will be awarded)			

2. **Sanskrit Teaching:-** (According to lesson plan 20 lessons should be thought in Internship. Two criticism for each lesson 10 marks)	20(1+1)	**20**
3. **Teaching of Modern Subjects/Language Practice of Lessons** (According to lesson plan 20 lessons should be thought in Internship. Two criticism for each lesson 10 marks)	20(1+1)	20
4. To prepare a Record of experiences and activities of the school.	--	10

200 Marks have been alloted for practicals in the field works. The following practical works have been allotted for Enhancing Professional capacities.

Engagement Field Work for
Enhancing Professional Capacities (EPC)

EPC-4 Self Awareness — **50 Marks**

(1) **Records related to Educational Policies** — **10 Marks**
20 pages' record should be submitted in reference to reports/recommendations related to Sanskrit in various Education Commissions & Policies of India

(2) **Educational Journals** — **10 Marks**
Educational Journals in India-introduction and a 20 pages' brief report on any one of the magazine.

(3) **Yoga** — **10 Marks**
Concept, Types, demonstration of 10 Yogasanas and record-submission

(4) **Departmental Journal** — **10 Marks**
Submitting an educational article legible to be published in departmental Journal

(5) **Model Interview** — **10 Marks**
Introduction of an interview, importance and its various types; presentation of a model interview

EPC-5 Language Activities in Education **50 Marks**

(1) **Educational Film-observation and Evaluation** **10 Marks**
Submission of a report on the Sanskrit/Hindi educational Film shown by the department

(2) **Personality Development Camp** **10 Marks**
For School students, The Sanskrit Shlokas present in the Sharstras regarding their daily routine and healthcare should be decided. In those shlokas different parts about food, conduct and cleanlyness should be assembled and submitted as a report. For this five training periods could be arrenged in which guidance should be taken from people experienced personnel in organizing personality development camps.

(3) **Practice of Translation Skill** **10 Marks**
Translation of sentences, slokas & prose will be evaluated.

(4) **By-hearting Subhashitas** **10 Marks**
Memorising nearly 50 Sanskrit Subhashitas with its textual meaning.

(5) **Observation of Lexicons** **10 Marks**
Submission of a report consisting of a proper Introduction of different dictionaries present in Sanskrit along with atleast twenty words with the synonyms taken from different dictionaries.

In this sequence, the following mentioned works should be carried out by the pupil teachers during 16 weeks in a year.

Before going to the school, pupil teachers should fill the given form, while carefully watching 3 demonstration- lessons taken by the departmental faculties in the campus. Then 5-10 schools should be chosen. Pupil Teachers should be engaged watching/ attending the teachings of Sanskrit and modern subject teachers in those schools, with the permission of school officials & concerned Sanskrit teacher or the modern subject teacher. The pupil teacher should attend and carefully observe the teaching, while sitting behind the students in the back end of the classroom. Filled observation forms should be verified with the signature of the respective subject teacher. This way after observing 5 teaching lessons each in Sanskrit and Modern Subject, the pupil teacher should get enlightened/motivated.

During teaching practice sessions each pupil teacher should watch 10 lessons each in Sanskrit & modern subjects taught by his/her 10 different classmates.

For teaching practice, 20 exercise-lessons each in Sanskrit and the modern subject making it a total of 40 lessons, should be taught with a proper lesson plan. The campus observers should be evaluate two criticism lessons of Sanskrit teaching and two criticism lessons of Modern teachings.

प्रत्येकं प्रायोगिककार्यार्थं न्यूनतम-उत्तीर्णताप्रतिशतं 50% अस्ति

Minimum passing marks required for each practical event is 50%

	पूर्णाङ्काः (Full Marks)	उत्तीर्णाङ्काः (Pass Marks)
प्रशिक्षुता (Internship)	100	50
व्या.क्ष.उ.(EPC IVth)	50	25
व्या.क्ष.उ.(EPC Vth)	50	25
संस्कृतपाठशिक्षणम्	100	36
आधुनिकविषय/भाषापाठशिक्षणम् Modern Subject Lesson Teaching	100	36

प्रथमपत्रम्

पाठ्यचर्या विद्यालयश्च

पूर्णाङ्का:-100

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापका: -

- पाठ्यचर्याया: सम्प्रत्ययमवगच्छेयु:।
- पाठ्यचर्याया: पक्षान् जानीयु:, भारतीयसन्दर्भे अनिवार्यपाठ्यक्रमस्य महत्त्वञ्च जानीयु:।
- पाठ्यचर्यानिर्माणस्य व्यापकदृढतावबोधं विकासयेयु: (राष्ट्रस्तरे राज्ये बृहत्स्तरे वा)।
- पाठ्यचर्याविकासस्य विचारान् जानीयु:।
- विद्यालयस्तरे पाठ्यचर्याविकासमवगच्छेयु:।
- पाठ्यचर्यासंयोजनस्य क्षेत्रत्त्वेन विद्यालयीयावबोधं विकासयेयु:।
- पाठ्यचर्याया: अनुप्रयोगे नवीनीकरणे च जागरूका: स्यु:।
- अध्यापकस्य अधिगन्तुश्च स्वायत्ततावबोधं जानीयु:।

अन्विति:-1 पाठ्यचर्याया: सम्प्रत्यय:

1.1 पाठ्यचर्या- अर्थ:, स्वरूपं, महत्त्वं, प्रकारा: सिद्धान्ताश्च।

1.2 पाठ्यचर्यारूपरेखा- पाठ्यचर्या, पाठ्यक्रम:, एतयोर्मध्ये अन्तरं विद्यालयीयशिक्षायां च तयो: महत्त्वम्।

1.3 पाठ्यपुस्तकस्य सङ्कल्पना।

अन्विति:-2 पाठ्यचर्यापक्षा:

2.1 भारतीयसन्दर्भे अनिवार्यपाठ्यक्रमस्य महत्त्वम्।

2.2 विविधस्तरेषु पाठ्यचर्या- राष्ट्रियस्तरे, राज्यस्तरे, विद्यालयस्तरे, कक्षास्तरे सम्बद्धविषयस्तरे च।

अन्वितिः-3 पाठ्यचर्यायाः निर्धारकतत्त्वानि

3.1 सामाजिक-राजनैतिक-सांस्कृतिक-भौगोलिक-आर्थिकविविधताः शैक्षिकदृष्टिश्च।

3.2 सांस्कृतिकाभिमुखीकरणम् राष्ट्रियप्राथमिकताः।

3.3 शासनप्रभावः वैश्विकसन्दर्भश्च।

अन्वितिः-4 पाठ्यचर्याविकासात्मकाधारः

4.1 ज्ञानस्य स्वरूपम्, विविधविद्यालयीयविषयेषु एतद्विशेषीकरणम्।

4.2 सम्बद्धस्तरपरिप्रेक्ष्ये शैक्षिकोद्देश्यानां प्रासङ्गिता विशेषता च।

4.3 छात्राणां सामाजिक-सांस्कृतिकसन्दर्भाः- बहुसांस्कृतिकपक्षः बहुभाषीयपक्षश्च।

4.4 अध्यापकानाम् अनुभवाः चिन्तनानि च।

अन्वितः-5 विद्यालयस्तरे पाठ्यचर्याविकासः

5.1 पाठ्यचर्याविकासस्य विविधोपागमाः।

5.1.1 विषयकेन्द्रितः

5.1.2 पर्यावरणाधारितः

5.1.3 व्यावहारिकः

5.1.4 क्षमताधारितः

5.2 पाठ्यचर्यानिर्माणस्य प्रक्रिया।

अन्वितिः-6 पाठ्यचर्यायाः क्रियान्वयनं नवीनीकरणञ्च

6.1 अधिगमपरिस्थितिषु पाठ्यचर्यायाः प्रवर्तनम्।

6.2 सक्रियपाठ्यचर्यानुभवोत्पादने शिक्षकस्य भूमिका।

6.3 उद्देश्यानां परिप्रेक्ष्ये पाठ्यचर्यासमीक्षणं नवीनीकरणञ्च।

First Paper
Curriculum and School

Total Marks:-100

Objectives:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Understand the Concept of Curriculum.
- Acquire the facets of curriculum; Importance of core curriculum in Indian Context.
- Develop understanding of broad determinants of Curriculum Making: (At the National level, State or in wide level).
- Know the Considerations in Curriculum Development (at School level).
- Understand of Curriculum Development at School Level.
- Develop understanding of School as the field of Curriculum Engagement.
- Build awareness about Curriculum Implementation and Renewal.
- Develop understanding of autonomy of Teacher and Learner.

Unit 1 : Concept of Curriculum

1.1 Meaning, Nature, Importance, Types and Principles of Curriculum.

1.2 Curriculum framework-Difference between Curriculum and Syllabus; their importance in School Education

1.3 Concept of the Textbook

Unit 2 : Facets of Curriculum

2.1 Importance of Core Curriculum in Indian Context.

2.2 Curriculum at different levels : National Level, State Level, School Level, Class Level and Concern Subject Level

Unit 3 : Determinants of Curriculum

3.1 Social-Political–Cultural-Geographical-Economic Diversity and Educational Vision.

3.2 Cultural Orientations and National Priorities.

3.3 Governance and Power in Global Context.

Unit 4 : Considerations in Curriculum Development

4.1 Forms of Knowledge and its Characterization in different School Subjects.

4.2 Perspective and Specificity of Educational Objectives for Concerned Level.

4.3 Socio-Cultural Context of Students, Multi-Cultural and Multilingual Aspects.

4.4 Teacher's Expeiences and Concerns.

Unit 5 : Curriculum Development at School Level

5.1 Different Approaches to Curriculum Development

5.1.1 Subject-Centered.

5.1.2 Environment-based.

5.1.3 Behaviorist.

5.1.4 Competency-based

5.2 Process of Making of Curriculum.

Unit 6 : Curriculum Implementation and Renewal

6.1 Operational Curriculum into Learning Situations.

6.2 Teacher's Role in Generating Dynamic Curricular Experiences.

6.3 Curriculum Reviewing and Renewal in the Perspective of Aims.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. द्विवेदी, देवीप्रसाद, शिक्षायाः सिद्धान्तः, वीरबहादुर प्रकाशन, वाराणसी।

2. पाठक, आर.पी.; पाठ्यचर्या निर्देशन एवं तुलनात्मक शिक्षा का आधार, कनिष्क पब्लिशर्स, नई दिल्ली।

3. मिश्र, भास्कर; शिक्षा संस्कृति नये सन्दर्भ में, भावना प्रकाशन, नई दिल्ली।

4. यादव, सियाराम; पाठ्यक्रम विकास, अग्रवाल पब्लिकेशन्स, आगरा।

5. वर्मा, रामपाल; शर्मा रमेश; पाठ्यक्रम शिक्षण कला एवं मूल्यांकन, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।

6. गुप्ता, रेनु; पाठ्यक्रम एवं विद्यालय प्रबंधन, दोआबा बुक हाऊस, दिल्ली।
7. पाण्डेय, रामशकल; शिक्षा के मूल सिद्धान्त, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।
8. मिश्रा, एल.एन.; शिक्षा एवं शिक्षण सिद्धान्त, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।
9. अग्रवाल, के.सी.; शिक्षा सिद्धान्त, आर.एस.ए. इण्टरनेशनल, आगरा।
10. Singh, Rajendra; Curriculum Instruction and Evaluation, Jagdamba Publishing Co. New Delhi.

द्वितीयपत्रम्

अधिगममूल्याकलनम्

पूर्णाङ्काः-100

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापकाः-

- मूल्याकलनमूल्याङ्कनयोः सन्दर्भे विमर्शात्मकावबोधसम्पादने (संरचनोदाहरणतः) समर्थाः भवेयुः।
- मुख्यसंप्रत्ययानां ज्ञाता यथा - प्रारूप-सङ्कलनात्मकमूल्याकलनं, मूल्याङ्कनं, मापनं, परीक्षणानि च अभिजानीयुः।
- अनेकविधसमाकलनसन्दर्भेषु उपकरणत्वेन छात्राधिगमाविष्करणे समर्थाः भवेयुः।
- मूल्याकलनोपकरणत्वेन उपयुज्यमानस्य अधिगम-चयन-संरचनादिसम्पादने च समर्थाः भवेयुः।
- यथार्थ-समाकलने व्यापक-गत्यात्मक-मूल्याकलनप्रक्रियासु समेषां छात्राणां दृष्टिं समाकर्षयेयुः।

अन्वितिः-1 मूल्याकलनमूल्याङ्कनयोः विहङ्गमवलोकनम्

1.1 संरचनोदाहरणमभिलक्ष्य मूल्याकलन-मूल्याङ्कन-अधिगमस्य च स्फुटप्रतिपत्तिः।

1.2 अधिगमार्थं, मूल्याकलनम्, अधिगमस्य मूल्याकलनं च इत्यनयोः भेदः।

1.3 प्रकृतमूल्याङ्कनाभ्यासानां विमर्शात्मकसमीक्षणं, तेषाम् अधिगमविकासयोश्च कल्पना।

1.4 साङ्केतिकपदानां स्पष्टीकरणम्-

1.4.1 मूल्याकलनम्, मूल्याङ्कनं, लघुपरीक्षा, परीक्षणं मापनञ्च।

1.4.2 प्रारूप-सङ्कलनात्मकमूल्याङ्कनम्।

1.4.3 सतत-विस्तृतमूल्याङ्कनम्।

1.4.4 श्रेणीकरणम्

अन्वितिः-2 मूल्याकलनांशाः

2.1 अधिगमस्य आयामाः स्तराश्च।

2.2 विशिष्टकौशलानां प्रयोगसन्दर्भे तथ्यसम्प्रत्ययानां धारणस्य प्रत्यास्मरणम्, अनुप्रयोगः।

2.3 सङ्केतोपकरणानां समस्या-समाधानं, परावर्तितसन्दर्भेषु परिस्थितीषु अधिगमप्रयोगाश्च।

2.4 मूल्याकलनसन्दर्भाः।

अन्वितिः-3 विषयाधारितम् अधिगममूल्याकलनम्

3.1 निर्मातृसन्दर्भे विषयाधारिताधिगमस्य विस्तृततर्काः।

3.2 मूल्याकलनोपकरणानि।

3.3 सन्दर्भप्रकाराः- परियोजनाः, प्रदत्तकार्यं निष्पादनं च।

3.4 परीक्षाप्रकाराः तेषां निर्माणञ्च।

3.5 आत्म-मूल्याकलनम्, सहयोगिमूल्याकलनं च।

अन्वितिः-4 परीक्षा व्यवस्था-सामाजिक-मनोवैज्ञानिकसम्बद्धविषयाणां विश्लेषणम्

4.1 श्रेणीनिर्धारणाय परीक्षाः।

4.2 सामाजिकचयनाय, नियोजनाय च परीक्षा।

4.3 छात्राधिगमे तत्सम्बद्धेषु च वर्तमानपरीक्षाप्रणाल्याः प्रभावः।

4.4 विद्यालयव्यवस्थायां प्रवेशपरीक्षाः तासां छात्रेषु प्रभावः।

अन्वितिः-5 परीक्षापरिष्काराय निर्देशाः

5.1 परीक्षायां नमनीयतायाः समावेशः आवश्यककार्याचरणं च।

5.2 परीक्षापत्रेषु प्रश्नानां स्तर-गुणवत्तयोः अभिवर्धनम्।

5.3 परीक्षाप्रबन्धनम्।

5.4 परीक्षायां सूचनासम्प्रेषणप्रविधेः (ICT) भूमिका।

अन्वितिः-6 प्रतिपुष्टिः प्रतिवेदनं च

6.1 प्रारूपाकलनस्य अत्यावश्यकघटकत्वेन प्रतिपुष्टिः।

6.2 अध्यापकप्रतिपुष्टेः प्रकाराः (लेखनघटकाः एवं मौखिकाः) सहयोगिप्रतिपुष्टिः च।

6.3 गुणवत्ताविवरणानां, श्रेणीनाम् अङ्कानां च स्थानम्।

6.4 प्रतिवेदनस्य उद्देश्यानि, अधिगन्तृस्वात्मविवरणस्य सम्पूर्णप्रतिवेदनञ्च।

Second Paper
Assessment of Learning

Total Marks:-100

Objectives:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Get Critical Understanding of Issues in Assessment and Evaluation (from a Constructivist Paradigm).
- Become Cognizant of Key Concepts such as - Formative and Summative Assessment, Evaluation, Measurement and Examination.
- Be exposed to different Kinds of Assessment and Teaching-Learning Aids/ Tools.
- Use the wide range of Assessment Tools, and Learn to Select and Construct them appropriately.
- Evolve Realistic, Comprehensive and Dynamic Assessment Procedures that are able to attract Student's view.

Unit 1 : Overview of Assessment and Evaluation

1.1 Perspective on Assessment, Evaluation and Learning in a Constuctivist Paradigm.

1.2 Distinction between 'Assessment of Learning' and 'Assessment for Learning'.

1.3 Critical review of Current Evaluation Practices and their Assumptions about Learning and Development.

1.4 Clarifying the Terms :

1.4.1 Assessment, Evaluation, Test, Examination and Measurement.

1.4.2 Formative and Summative Evaluation.

1.4.3 Continuous and Comprehensive Assessment.

1.4.4 Grading.

Unit 2 : What is to be assessed?

2.1 Dimensions and Levels of Learning.

2.2 Recall of Retention of Conceptual facts and Specific Skills in the Context of Application.

2.3 Manipulating Tools and Symbols - Problem-Solving, applying learning to diverse situations.

2.4 Contexts of Assessment.

Unit 3 : Assessment of Subject-based Learning

3.1 Enlarging notions of 'Subject-based Learning' in a Constructivist Context.

3.2 Assessment Tools.

3.3 Kinds of Tasks, Projects, Assignement and Performances.

3.4 Kinds of Tests and their Constructions.

3.5 Self-assessment and Peer-assessment.

Unit 4 : Examination System : A Sociological and Psychological analysis of the Related Issues

4.1 Examinations for Gradation

4.2 Examination for Social Selection and Placement.

4.3 Impact of the Prevailing Examination System on Student Learning and Stake-holders.

4.4 Entrance Test in School System and their Influence on Students.

Unit 5 : Directions for Examination Reform

5.1 Introducing flexibility in Examination and taking requirements.

5.2 Improving Quality and range of questions in Examianation Papers.

5.3 Examination Management.

5.4 Role of ICT in Examination.

Unit 6 : Feedback and Reporting

6.1 Feedback as an Essential Component of Formative Assessment.

6.2 Types of Teacher Feedback : (Written Components and Oral) Peer Feed-back.

6.3 Place of Marks, Grades and Qualitative descriptions.

6.4 Objectives of reporting and a Complete report of a Consolidated Learner Profile.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. अस्थाना, बिपिन एवं अस्थाना, निधि, शैक्षिकमूल्याङ्कन, अग्रवाल पब्लिकेशन्स, आगरा-2
2. भटनागर, ए.बी. एवं भटनागर, मीनाक्षी, मनोविज्ञान और शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन, आर. लाल बुक डिपो, मेरठ।
3. गुप्त, एस्.पि. एवं गुप्ता, अलका, शैक्षिक मापन एवं मूल्याङ्कन, शारदा पुस्तक भवन, इलाहाबाद
4. Mohan, Letta Ram Dhody, Amrita, Currculum Introduction and Evaluation, Agrawal Publication, Agra
5. Sharma, R.A. Sharma, Advance Statistics in Education and Psychology, R.Lall Book Depot, Merut.
6. Chanda, Dr. S.S. and Rao, Dr. Renu, Education Pychology Evaluation and Statistics, R.Lall Book Depot, Merut.
7. Ebel, Robert L. (1966) Measuring Educational Achievement, Prentice Hall Pvt. Ltd. New Delhi.
8. IGNOU ES-333 Evaluation.

तृतीयपत्रम्

समसामयिकभारतं शिक्षा च

पूर्णाङ्काः–100

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापकाः-

- वर्तमानशिक्षायां प्राचीन-मध्यकालिकशिक्षाव्यवस्थायाः प्रभावम् अवगच्छेयुः।
- समाजे वैविध्यताम् असमानतां सीमान्ततां शिक्षायाञ्च तेषां प्रभावं च अवगच्छेयुः।
- भारते सामुदायिकशिक्षानिमित्तं नीतेः संरचनाविषये अवगच्छेयुः।
- स्वातन्त्र्यात्पूर्वकालिकशैक्षिकविषयाणां प्रभावः समसामयिकविषयेषु नीतिषु कथं भवतीति अवगच्छेयुः।
- भारतीयशिक्षाव्यवस्थायाः भाषामाध्यमस्य पाठ्यचर्यादीनां विषये ज्ञानं सम्पादयेयुः।

अन्वितिः-1 प्राचीनमध्यकालिकभारतीयशिक्षायाः प्रभावः

1.1 वैदिकशिक्षा-संरचना, उद्देश्यानि, मुख्यविधयः, पाठ्यक्रमः, नियमाः, गुरुशिष्यसम्बन्धः वैदिकशिक्षायाः मुख्यविशेषताश्च।

1.2. बौद्धशिक्षा-संरचना, उद्देश्यानि, विधयः, पाठ्यक्रमः, प्राचीनबौद्धशिक्षाकेन्द्राणि, बौद्धशिक्षायाः मुख्यविशेषताश्च।

1.3 मुस्लिम्शिक्षा-संरचना, उद्देश्यानि, विधयः, पाठ्यक्रमः, मुस्लिम्शिक्षायाः प्रमुखाः विशेषताः।

अन्वितिः-2 स्वातन्त्र्यात्पूर्वकाले भारतीयशिक्षायाः संरचना मुख्यविशेषताश्च

2.1 प्राच्यपाश्चात्यविवादः।

2.2 मेकाले-विवरणपत्रम्।

2.3 वुड्-घोषणापत्रम्।

2.4 हण्टर-आयोगः।

2.5 वर्धा-शिक्षानीतिः।

अन्वितिः-3 आधुनिकभारतीयशिक्षा (चर्चनीयांशाः-संरचना, स्थापनायाः कारणानि, पाठ्यक्रमः, अनुप्रयुक्तमुख्यबिन्दवः)

3.1 विश्वविद्यालयशिक्षाऽऽयोगः - 1948-49

3.2 माध्यमिकशिक्षाऽऽयोगः - 1952-53

3.3 संस्कृतशिक्षाऽऽयोगः - 1956-57

3.4 शिक्षाऽऽयोगः - 1964-66

3.5 राष्ट्रियशिक्षानीतिः - 1968 तथा च 1986।

3.6 आचार्यराममूर्तिसमितिः 2009

3.7 यशपालसमितिः - 2009

3.8 राष्ट्रियज्ञानायोगः (National Knowledge Commission 2006-2009)

3.9 शिक्षाधिकाराधिनियमाः - 2010

3.10 संस्कृतस्य विकासाय दृष्टिः रूपरेखा च (दशवर्षीया भाविनी योजना - 2015)

अन्वितिः-4 शिक्षायाः विविधक्षेत्राणि

4.1 अध्यापकशिक्षा, अध्यापकशिक्षापरिषदः भूमिका च, अध्यापकशिक्षाप्रकाराः- प्राक्सेवाप्रशिक्षणं सेवाकालिकप्रशिक्षणञ्च।

4.2 स्त्रीशिक्षा-सम्प्रत्ययः, आवश्यकता, उद्देश्यानि, समस्याः, समाधानानि च।

4.3 व्यावसायिकशिक्षा व्यावसायीकरणञ्च- सम्प्रत्ययः, आवश्यकता, उद्देश्यानि, समस्याः, समाधानानि च।

अन्वितिः-5 भारतीयशिक्षायाः समसामयिकसमस्याः

5.1 प्राथमिकशिक्षा- आवश्यकता, उद्देश्यानि, प्राथमिकशिक्षायाः वैश्वीकरणम् च।

5.2 माध्यमिकशिक्षा- सम्प्रत्ययः, आवश्यकता, उद्देश्यानि, समस्याः, समाधानानि च।

5.3 उच्चशिक्षा- सम्प्रत्ययः, आवश्यकता, उद्देश्यानि, समस्याः, समाधानानि च।

अन्वितिः-6 भारते विशिष्टशिक्षासंस्थाः

6.1 केन्द्रीयविद्यालयसङ्घटनम्।

6.2 नवोदयविद्यालयसमितिः।

6.3 राष्ट्रियशैक्षिकानुसन्धानप्रशिक्षणपरिषद्।

6.4 विश्वविद्यालयानुदानायोगः।

6.5 संस्कृतविश्वविद्यालयः।

Third Paper

Contemporary India and Education

Total Marks :- 100

Objectives:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Understanding the effect of Ancient and Medieval Indian Education System on present Education.
- Know Diversity, Inequality and Marginalisation in Society and their effectiveness in Education.
- Understand Policy Structure for Public Education in India.
- Know the effects of Educational Problems on Contemporary Issues and Policies in the Pre-independence period.
- Understand the Education System of India and Medium of Language and Curriculum.

Unit 1 - Effect of Ancient and Medieval Indian Education

1.1 Structure, Aims, Methods, Curriculum, Rules, Teacher-Student relationship and salient features of Vedic Education.

1.2 Structure, Aims, Methods, Curriculum, Ancient Buddhist Education Centres and Salient Features of Buddhist Education.

1.3 Structure, Aims, Methods, Curriculum and Salient Features of Islamic education.

Unit - 2 Structure and Important features of Pre-Independence Indian Education

2.1 Anglo-Oriental Controversy

2.2 Macaulay's Minutes

2.3 Wood's Dispatch

2.4 Hunter Commission

2.5 Wardha Scheme of Education

Unit - 3 Modern Indian Education (Points for Discussion - Structure, Framed Causes, Curriculum and Major Implications)

3.1	University Education Commission	-	1948-49
3.2	Secondary Education Commission	-	1952-53
3.3	Sanskrit Education Commission	-	1956-57
3.4	Education Commission	-	1964-66
3.5	National Education Policy	-	1968, 1986
3.6	Acharya Ramamurthy Committee	-	1990
3.7	Yashpal Committee	-	2009
3.8	National Knowledge Commission (NKC)	-	2006-2009
3.9	Right to Education act	-	2010

3.10 Vision and Road Map for the Development of Sanskrit (Ten Year Perspective Plan - 2015)

Unit-4 Various fields of Education

4.1 Teacher Education and the role of NCTE. Types of Teacher Education-Pre-Service and In-Service Training.

4.2 Concept, Importance, Objectives, Problems and Solutions of Women's Education.

4.3 Concept, Importance, Objectives, Problems and Solutions of Vocational Education and Vocationalizaton..

Unit-5 Contemporary Problems of Indian Education

5.1 Primary Education - Need, Objectives, Globalization of Elementary Education.

5.2 Concept, Importance, Objectives, Problems and Solutions of Secondary Education.

5.3 Concept, Importance, Objectives, Problems and Solutions of Higher Education.

Unit-6 Special Educational Institutions in India

6.1 Kendriya Vidyalaya Sanghthan.

6.2 Navodaya Vidyalaya Samiti.
6.3 NCERT.
6.4 University Grant Commission.
6.5 Sanskrit Universities.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. मिश्रः, लोकमान्यः, भारतीया पुरातनी शिक्षा, मृगाक्षीप्रकाशनम्, 5/113, विरामखण्डः, गोमतीनगरम्, लखनऊ-226010, (2011).
2. मिश्रः, लोकमान्यः, भारतीया आधुनिकी शिक्षा, मृगाक्षीप्रकाशनम्, 5/113, विरामखण्डः, गोमतीनगरम्, लखनऊः-226010, (2010).
3. झा, सुरेन्द्रः, प्राचीनभारतीयशिक्षापद्धतिः, 2/212, विराटखण्डः, गोमतीनगरम्, लखनऊ-20
4. देवनाथन्, आर., सच्चिदानन्दः, ए.पी., भारतीयशिक्षायाः इतिहासः नवशिक्षानीतिश्च, रा. सं.सं. श्रीसदाशिव परिसर, पुरी।
5. पाठक, पी.डी., भारतीयशिक्षा और उसकी समस्याएँ, विनोदपुस्तक मन्दिर, आगरा।
6. रस्तोगी, के.जी., भारतीयशिक्षा का इतिहास एवं समस्याएँ, विनोदपुस्तक मन्दिर, आगरा।
7. अग्निहोत्री, रवीन्द्र; आधुनिक भारतीयशिक्षा : समस्याएँ और समाधान, राजस्थानहिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर, 2008
8. गुप्त, ईश्वरदयाल; आधुनिक भारतीयशिक्षासमस्याचिन्तन, हरियाणासाहित्य अकादमी, चण्डीगढ़, 1991
9. संस्कृतशिक्षाऽऽयोग का प्रतिवेदन, उत्तरप्रदेशसंस्कृतसंस्थान, लखनऊ
10. पाठक दाताराम अतीत एवं वर्तमान में शैक्षिक प्रणाली-3-शैक्षिक परिभाषा कोश भाग, (2015) मान्यता प्रकाशन, दिल्ली
11. Mukherjee, R.K., Ancient Indian Education, Motilal Banarsi Das Publishers, Delhi.
12. Syed Nurullah and J.P. Naik, History of Education in India, Macmillan and Co. Ltd., Bombay.
13. Altekar, A.S., Education in Ancient India, Jnanavapi Prakashan Varanasi.

14. Dayal, Bhagawan, The Development of Modern Indian Education.
15. Govt. of India (1986), National Policy of Education M/o HRD, New Delhi.
16. Govt. of India (1952-53) : Report of the Secondary Education Commission.
17. Govt. of India (1964-66), Education Commission Kothari Commission.
18. Govt of India (2009) : Right to Education, Ministry of Law and Justice.
19. Anand, C.L., (1983) : Teacher and Education in Emerging Indian Society, NCERT, New Delhi.

चतुर्थपत्रम्
शास्त्रशिक्षणम्

पूर्णाङ्काः 100

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापकाः-

- शास्त्रसम्प्रत्ययम् अवगच्छेयुः।
- व्याकरण-साहित्य-ज्योतिष-न्याय-मीमांसाशास्त्राणां सामान्यस्वरूपावगमने योग्यतां सम्पादयेयुः।
- विविधशास्त्रसम्बद्धशिक्षणसरणिम् अवगच्छेयुः।
- व्याकरणशास्त्रस्य शिक्षणविधीन् जानीयुः।
- साहित्यशास्त्रशिक्षणविधीन् अवगच्छेयुः।
- शास्त्रज्ञानपरीक्षणप्रविधीन् परिचिनुयुः।
- शास्त्रसंरक्षणसंस्थाः परिचिनुयुः।

अन्वितिः-1 शास्त्रसम्प्रत्ययः

1.1 शास्त्रनिर्वचनम्।

1.2 शास्त्रेषु मङ्गलाचरणपरम्परा।

1.3 शास्त्राध्ययनप्रयोजनम्।

1.4 विभिन्नानि शास्त्राणि।

1.5 अनुबन्धचतुष्टयनिरूपणम्।

अन्वितिः-2 शास्त्रशिक्षणसरणिः

2.1 अन्वयव्यतिरेकौ।

2.2 अधिकरणम्।

2.3 तात्पर्यनिर्णयप्रकाराः। (उपक्रमोपसंहारौ अभ्यासोऽपूर्वता फलम् अर्थवादोपपत्ती च लिङ्गं तात्पर्यनिर्णये।)

2.4 प्रामाण्यविचारः

अन्वितिः-3 व्याकरणशास्त्रम्

3.1 व्याकरणशास्त्रशिक्षणविधयः।

3.2 शिक्षावेदाङ्गे उच्चारणशिक्षणम्।

3.3 शाब्दबोधप्रक्रिया।

अन्वितिः-4 साहित्यशास्त्रम्

4.1 साहित्यनिर्वचनम्, अलङ्कारशास्त्रम्।

4.2 साहित्यशास्त्रशिक्षणविधयः।

4.3 छन्दोऽलङ्कारशिक्षणम्।

अन्वितिः-5 शास्त्रज्ञानपरीक्षणप्रविधयः

5.1 वेदपाठाः- पद-जटादिविविधाः पाठाः।

5.2 प्रहेलिकाः।

5.3 समस्यापूर्त्तिः।

5.4 शलाकापरीक्षा।

अन्वितिः-6 शास्त्रसंरक्षणम्

6.1 भारते संरक्षणरताः संस्थाः - संस्कृतविश्वविद्यालयाः, गुरुकुलानि, शासकीयेतरसंस्थाः, परिषदः (अकादम्यः), मठाश्च।

6.2 शास्त्रसंरक्षणप्रक्रमाः।

Fourth Paper
Teaching of Shastras

Total Marks :- 100

Objectives:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Understand Concept of Shastras.
- Understand General Features of Shastras like Vyakarna, Sahitya, Jyotish, Nyaya and Mimamsa.
- Understand several systems in Teaching of Shastras.
- Understand Teaching Methods of Vyakarana Shastra.
- Understand Teaching Methods of Sahitya Shastra.
- Understand Shastra Knowledge Testing Techniques.
- Understand Several Institutes Engaged in Preservation of Shastras.

Unit- 1 Concept of Shastra.

1.1 Definition of Shastra.

1.2 Tradition of Mangalacharana in Shastras.

1.3 Purpose of studying Shastras.

1.4 Different kind of Shastras.

1.5 Explanation of Anubandha-Chatustaya.

Unit- 2 Techniques of Shastra Teaching

2.1 Anvaya and Vyatireka.

2.2 Adhikarana

2.3 Six types of Vrittis.

2.4 Pramanya Vichara

Unit- 3 Grammar as Shastra

3.1 Methods of Teaching Vyakarana

3.2 Teaching of Phonetics according to Shiksha-Vedanga

3.3 Process of Shabdh-Bodha

Unit- 4 Sahitya Shastra

4.1 Concept of Sahitya, Criticism.

4.2 Methods of Teaching Sahitya

4.3 Teaching of Chandas and Alankaras.

Unit- 5 Testing Techniques of Shastra Knowledge

5.1 Various Veda Pathas - Pada-Jata-etc.

5.2 Prahelikas

5.3 Samasyapurti.

5.4 Shalakapariksha.

Unit- 6 Preservation of Shastras

6.1 Indian Institutions engaged in Preserving Shastras - Sanskrit Universities, Gurukulas, Non-Govt. Organizations, Academies and Maths.

6.2 Steps to Preservation of Shastras.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)-

1. षष्ठ्यब्दसंस्कृतम् (प्रथमोभागः) सम्पादकः, राधावल्लभत्रिपाठी, राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम् नवदेहली।

2. मिश्रः लोकमान्यः, साहित्यशिक्षणविधिः, मृगाक्षीप्रकाशनम्, 5/113 विरामखण्डः, गोमतीनगरम्, लखनऊ

3. लता, एन्, साहित्यशिक्षणम्, राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, तिरुपतिः।

4. रा. देवनाथः, उपाध्याय, भुवनेशः, व्याकरणशिक्षणविधयः, प्रथमसंस्करणम्, भारतीयविद्या-संस्थानम्, वाराणसी

5. शुक्लः, रजनीकान्तः, व्याकरणशिक्षणम्, राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, तिरुपतिः।

6. चौधरी, प्रभादेवी, साहित्यशिक्षणम्, गार्गीप्रकाशनम्, दिल्ली।

7. सफाया, रघुनाथः, संस्कृतशिक्षण, हरियाणा हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।

8. Bokil, Vinayak Pandurang, A New Approach to Sanskrit - Chitrashala Prakasan, Pune,

पञ्चमपत्रम्
(अनिवार्यभागः)
(क) समावेशात्मकशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 50

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापकाः-

- समावेशात्मकविद्यालयनिर्माणे अपेक्षितानां सांस्कृतिकनीतीनां गतिविधीनाञ्च अवगमने समर्थाः भवेयुः।
- शैक्षिकरूपरेखायाः सन्दर्भे अशक्ततायाः समावेशनस्य च परिभाषणे समर्थाः भवेयुः।
- प्रतिभागितायाः अधिगमस्य च विद्यमानावरोधेभ्यः परिचिताः भवेयुः।
- राज्यनीतिपत्रेषु अधिगमोपलब्धेः अन्वेषणे अवगमने च समर्थाः भवेयुः।
- विविधावश्यकतायुताः बालाः राष्ट्रियान्ताराष्ट्रियप्रतिवचनानामवगमने समर्थाः भवेयुः।

अन्वितिः-1 समावेशात्मकशिक्षा

1.1 समावेशात्मकशिक्षायाः परिभाषा, सम्प्रत्ययः, महत्त्वं दर्शनञ्च।

1.2 विशिष्टशिक्षा, एकीकृतशिक्षा, समावेशात्मकशिक्षा इत्येतासु मिथः भेदः।

1.3 विविधावश्यकतायाः सम्प्रत्ययः अर्थश्च।

1.4 शिशोः अधिगमकाठिन्यानां बाधानाञ्च आवश्यकतायाः ज्ञानम्।

अन्वितिः-2 विविधावश्यकतायुताः बालाः

2.1 इन्द्रियसम्बद्धाः - श्रवणदृष्ट्यादिशारीरिकाक्षमतानां परिभाषाः विशेषताश्च।

2.2 बुद्धिसम्बद्धाः - प्रतिभाशाली, बुद्धिमान्, मानसिकाक्षमः इत्यादीनां परिभाषाः विशेषताश्च।

2.3 अक्षमतायाः वर्धनम्- मूढता, मस्तिष्कीयाघातः, अधिगमाक्षमता।

2.4 सामाजिकसंवेगात्मकसमस्याः।

2.5 प्रतिभानुमन्दता, निम्नोपलब्धिः, मन्दाधिगन्तारः।

अन्वितिः-3 समावेशात्मकशिक्षायै सन्नाहः

3.1 समावेशात्मकविद्यालयस्य सम्प्रत्ययः- संसाधनानि उपलब्धता च, मनावसंसाधनानि, अक्षमता-भिवृत्तयः सम्पूर्णविद्यालयोपागमश्च।

3.2 कक्ष्यायां विशेषावश्यकतानां पूर्तये अपेक्षिताः सहकारिसेवाः- विशिष्टशिक्षकः, विशिष्टोपचारकः, शारीरिकोपचारकः वृत्त्युपचारकः, परामर्शकः च।

3.3 अधिगन्तुः मैत्रीपूर्णमूल्याङ्कनप्रक्रियायाः विकासः अनुप्रयोगाश्च, माध्यमिकशिक्षामण्डलानां परीक्षार्थं विविधसौविध्यानि।

Fifth Paper
(Compulsory Part)
(A) Inclusive Education

Total Marks :- 50

Objectives:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Understanding the Cultural Policies and Practices that need to be addressed in order to create an Inclusive School.
- Explore the definition of disability and Inclusion within an Educational Framework Context.
- Know Identification of the barriers to Learning and Participation.
- Understand how Learning Achievement is Perceived and Understood in State Policy Documents.
- Understand the National and International Commitments towards the Children with Diverse Needs.

UNIT 1. Inclusive Education

1.1 Definition, Concept, Importance and Philosophy of Inclusive Education.

1.2 Difference between Special Education, Integrated Education and Inclusive Education.

1.3 Concept and Meaning of Diverse Needs.

1.4 Addressing the Needs of Children with Learning Difficulties and Impairments.

UNIT. 2 Children with Diverse Needs

2.1 Definition and Characteristics of Sensory, Hearing, Visual and Physically Challenged.

2.2 Intellectual Definition & Characteristics of Gifted, Talented and Mentally Challenged.

2.3 Developmental Disabilities-Autism, Cerebral Palsy & Learning Disabilities.

2.4 Social and Emotional Problems.

2.5 Scholastic Backwardness, Low Achievement, Slow Learners.

UNIT 3. Preparation for Inclusive Education

3.1 Concept of Inclusive School - Infrastructure and Accessibility, Human Resources, Attitudes to Disability and Whole School Approach

3.2 Supportive Services required for Meeting Special Needs in the Classroom - Special Teacher, Special Therapist, Physiotherapist, Occupational Therapist and Counselor.

3.3 Development and application of learner-friendly evaluation procedures; Different provisions for examination by the boards of Secondary Education.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. विर्क, जसवन्त; अलका अरोड़ा; समावेशी शिक्षा के आधार, टी.एफ.सी. पब्लिकेशन्स, पटियाला।
2. यादव, एस.एस; यादव, सुधा; समावेशी शिक्षा, टण्डन पब्लिशर्स, लुधियाना।
3. Vijayan, P and Geetha (Ed. By Mittal, S.R., 2006) Integrated and Inclusive Education: DSE (vi) Manual, New Delhi.
4. Jha, M.; (2002) Inclusive Education for all : Schools without Walls, Chennai, Heinemann Educational publishers, Multivista Global Ltd.
5. Sharma, P.L.; (2003) Planning Inclusive Education in Small Schools, R.I.E. Mysore, Bhargav, Mahesh; Exceptional Children, H.P.Bhargav Book House, Agra.

पञ्चमपत्रम्

(वैकल्पिकः ख भागः)

ख-1. शान्तिशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 50

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापकाः-

- व्यापकरूपेण शान्तिं शान्तिशिक्षाञ्च अवगम्य तदीयम् आन्तरिक-सामाजिकसमरसतायाः सहसम्बन्धं प्रासङ्गिकताञ्च अवगच्छेयुः।
- गतिशीलसामाजिकयथार्थत्वेन शान्तिम् अवगच्छेयुः।
- वैयक्तिसामजिकप्रक्रियाणां मध्यस्थतानां च द्वन्द्वावबोधने समर्थाः भवेयुः।
- भारतीयपरिप्रेक्ष्ये शान्तिशिक्षां जानीयुः।

अन्वितिः-1 शान्तिशिक्षा

1.1 अर्थः, महत्त्वं प्रासङ्गिकता च।

1.2 शान्तिशिक्षायाः आवश्यकता, क्षेत्रम् उद्देश्यानि च।

1.3 शान्तिशिक्षायाः संक्षिप्तेतिहासः।

1.4 शान्तिशिक्षायाः मुख्यस्रोतांसि।

अन्वितिः-2 विविधस्तरेषु शान्तिशिक्षा

2.1 प्राथमिकस्तरस्य कृते शान्तिशिक्षायाः पाठ्यचर्या।

2.2 उच्चविद्यालयस्तरस्य कृते शान्तिशिक्षायाः पाठ्यचर्या।

2.3 शान्तिशिक्षासम्बद्धाः विद्यालयीयसहगामिक्रियाः – गान्धिजयन्ती, पृथ्वीदिवसः, शान्तिदिवसः, चिन्तनदिवसः, संयुक्तराष्ट्रसंघदिवसः इत्यादयः।

2.4 विश्वशान्तिस्थापनायै विविधधर्माणां योगदानम्।

अन्वितिः-3 भारतीयपरिप्रेक्ष्ये शान्तिशिक्षा

3.1 वेदः, इतिहासः, गीता योगसूत्रञ्च।

3.2 तन्यताप्रबन्धनाय प्राचीनप्रविधयः- योगः, विपश्यना, यज्ञः, ध्यानञ्च।

3.3 अनुशासने आत्मप्रबन्धने च आत्मनः कर्तव्यजागरूकतायाः संवर्धनम्।

3.4 पञ्चशीलसिद्धान्तः।

Fifth Paper
(Optional Part-B)
B- 1. Peace-Education

Total Marks :-50

Objectives:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Know Broaden notions about Peace and Peace Education, their Relevance and Connection to Inner and Social Harmony.
- Understand Peace as a Dynamic Social Reality.
- Understand Conflicts and its underlying Personal-Social Processes and Mediation.
- Peace Education in Indian Perspective.

UNIT 1: Peace Education

1.1 Meaning, Importance and Relevance of Peace Education.

1.2 Need, Scope and Objectives of Peace Education.

1.3 Brief History of Peace Education.

1.4 Main Sources of Peace Education.

UNIT 2: Peace Education at Various Levels

2.1 Curriculum of Peace Education for Primary Level.

2.2 Curriculum of Peace Education for High-School Level.

2.3 Peace Education related to School Co-curricular Activities and Celebration of Gandhi Jayanti, Earth day, Peace day, Thinking day and UNO day etc.

2.4 Contribution of Various Religions to establish World Peace.

UNIT 3: Peace Education in Indian Perspective

3.1 Veda, History, Geeta and Yoga-sutras.

3.2 Ancient Techniques for Stress Management - Yoga, Vipashyana, Yajna and Meditation.

3.3 Increasing duty Awareness in Self Discipline and Self Management.

3.4 Theory of Panch-Sheela.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. तिवारी, नीलाभ; जैन, नितिन (सम्पादकः); वैश्विक परिप्रेक्ष्य में शान्ति और मूल्य शिक्षा, राष्ट्रिय संस्कृत संस्थान, भोपाल परिसर, भोपाल।

2. अग्रवाल, जे.सी.; भोला, पी.; शिक्षा दर्शनः एक अध्ययन, शिप्रा पब्लिकेशन्स, दिल्ली

3. Mishra, Loknath; Peace Education: Framework for Teachers, APH Publishing Corporation, New Delhi.

4. Veerabhadrappa, R.P.; Teaching of Peace & Conflict Resolution, Lotus Press, New Delhi.

पञ्चमपत्रम्

(वैकल्पिकः ख भागः)

ख-2. मानवाधिकारशिक्षा

पूर्णाङ्काः-50

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापकाः-

- मानवाधिकारस्य समानतायाश्च सन्दर्भे जागरूकाः भवेयुः।
- मानवाधिकारसन्दर्भे राष्ट्रिय-अन्ताराष्ट्रियप्रयासैः परिचिताः स्युः।
- मानवाधिकार-शिक्षणविधीनाम् अवबोधने क्षमाः भवेयुः।
- मानवाधिकारजागरूकताप्रचाराय अध्यापकविद्यालययोः भूमिकाम् अवगच्छेयुः।

अन्वितिः-1 मानवाधिकारः

1.1 मानवाधिकाराणां सम्प्रत्ययः।

1.2 मानवाधिकाराणाम् आवश्यकता महत्त्वं च।

1.3 भारतीयसंविधानं मानवाधिकाराश्च।

1.4 आधारभूतमानवाधिकाराः- स्वतन्त्रता, समानता, शिक्षा, सुरक्षा, अभिव्यक्तिः च।

अन्वितिः-2 मानवाधिकाराय प्रयासाः

2.1 राष्ट्रियमानवाधिकारायोगः तदुद्भवः प्रकार्याणि, क्षेत्रञ्च।

2.2 राज्यमानवाधिकारायोगः तदुद्भवः प्रकार्याणि, क्षेत्रञ्च।

2.3 स्त्रीणां, बालकानां, सामाजिकोपेक्षितानाञ्च विशेषाधिकाराः।

2.4 भारते मानवाधिकारान्दोलनानि।

अन्विति:-3 मानवाधिकारशिक्षा

3.1 बालानां विशेषसन्दर्भे-अधिगन्तृशिक्षकयोः कर्तव्याधारिताधिकाराः।

3.2 सूचनाधिकारः (आर.टी.आई.) उपभोक्त्रधिकाराश्च।

3.3 मानवाधिकारजागरायाः संवर्धने विद्यालय-शिक्षकयोः भूमिका।

3.4 राजा राममोहनरायः, गान्धी, बी.आर्. आम्बेडकरः इत्येतेषां मानवाधिकारसम्बन्धिनः विचाराः।

Fifth Paper
(Optional Part - B)
B- 2. Human Rights Education

Total Marks :- 50

Objectives:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Awareness of Human Rights and Equality,
- Acquintance with the National and International Efforts in the Context of Human Rights.
- Understand the Teaching Methods of Human Rights,
- Develop an understanding the Role of the School and Teacher in Propagating Human Rights Awareness.

Unit 1 Human Rights

1.1 Concept of Human Rights

1.2 Need and Importance of Human Rights

1.3 Indian Constitution and Human Rights

1.4 The Fundamental Human Rights - Freedom, Equality, Education, Protection and Expression.

Unit 2 Efforts for Human Rights

2.1 National Human Rights Commission-its Origin, Functions and Scope.

2.2 State Human Rights Commission - its Origin, Functions and Scope.

2.3 Special Rights of Women, Children and Socially deprived.

2.4 Human Rights Movements in India.

Unit 3 Human Rights Education

3.1 Duty based Rights of Teacher and Taught with Special reference to Children.

3.2 Rights to Information (RTI) and Consumer Rights.

3.3 Role of School and Teacher to promote Human Rights awareness.

3.4 The thoughts regarding Human Rights of Rajaram Mohan Rai, Gandhi and B.R. Ambedkar.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. बिसवाल, तपन; मानवाधिकार जेन्डर एवं पर्यावरण, विवा बुक्स प्राइवेट लिमिटेड, नई दिल्ली।
2. पाण्डेय, रामशकल; मिश्र करुणाशङ्कर; मानवाधिकार और मूल्य शिक्षण, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।
3. पलाई, अरुण कुमार, भारत का राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोग, राधा पब्लिकेशन, नई दिल्ली
4. जोशी, मोतीलाल, मानवाधिकार और शिक्षा, माया प्रकाशन, जयपुर
5. मिश्र, सुरेन्द्र कुमार, मानवाधिकार एवं बालश्रम, निर्मल पब्लिकेशन्स, दिल्ली
6. तनेजा, पुष्पलता, मानवाधिकार और बालशोषण, सत्यसाहित्य प्रकाशन, दिल्ली
7. गुप्त, कैलाशनाथ, मानवाधिकार और उनकी रक्षा, अविराम प्रकाशन दिल्ली
8. लांगयान, आर.बी.; दलितों के मसीहा-भारतरत्न डॉ. भीमराव अम्बेडकर, भारत प्रकाशन, अम्बाला छावनी (हरियाणा)।

पञ्चमपत्रम्

(वैकल्पिकः ख भागः)

ख-3. मूल्यशिक्षा

पूर्णाङ्काः-50

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापकाः-

- मूल्यानां सम्प्रत्ययान् अवगन्तुं योग्याः भवेयुः।
- मूल्यशिक्षायाः प्रकृतिम् आवश्यकतां, महत्त्वञ्च जानीयुः।
- जनतन्त्रं, साम्यवादिता, सामाजिकता इत्यादीनि शैक्षिकमूल्यानि अवगच्छेयुः।
- भारतीयसंस्कृतेः मानवमूल्यानां च ज्ञानं प्राप्नुयुः।
- जनतन्त्रीयमूल्यानां सम्प्रत्ययानां परिज्ञाने समर्थाः स्युः।

अन्वितिः-1 मूल्यानि

1.1 अर्थः, स्रोतांसि, महत्त्वं च।

1.2 मूल्यानां प्रकृतिः वर्गीकरणञ्च।

1.3 धार्मिकशिक्षातः मूल्यानि, नैतिकमूल्यानि, नैतिकप्रशिक्षणञ्च।

अन्वितिः-2 मूल्यशिक्षा

2.1 मूल्यशिक्षायाः आवश्यकता, महत्त्वं क्षेत्रञ्च।

2.2 नैतिकतायाः सम्प्रत्ययः, नैतिकशिक्षा च।

2.3 मूल्याधारितशिक्षायाः महत्त्वम्।

2.4 प्रजातन्त्र-धर्मनिरपेक्ष-साम्यवादादिषु शैक्षिकमूल्यानि।

2.5 मूल्यनिर्माणे पाठ्यसहगामिक्रियाः।

अन्वितिः-3 मानवमूल्यानि

3.1 सामाजिकनीतिसन्दर्भे सांस्कृतिकसन्दर्भे च मानवमूल्यानि।

3.2 भारतीयसंस्कृतेः मानवमूल्यानां च मूल्याङ्कनम्।

3.3 नैतिकन्यायः नैतिकी क्रिया च।

Fifth Paper
(Optional Part - B)
B-3. Value Education

Total Marks :- 50

Objective:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Understand the Concept of Values.
- Understand the Nature, Need and Importance of Value Education.
- Enable them to understand Educational Values like Democratic, Secular and Socialist.
- Understand Indian Culture and Human Values.
- Understand and appreciate the Concept of Democratic Values.

Unit 1 Values

1.1 Meaning, Importance and Source of Values.

1.2 Classification and Nature of Values.

1.3 Values from Religious Education, Moral Values and Moral Training.

Unit 2 Value Education

2.1 Need, Importance and Scope of Value-Education.

2.2 Concept of Morality and Moral Education.

2.3 Importance of Value-oriented Education.

2.4 Education Values like Democratic, Secular and Socialist.

2.5 Co-curricular Activities to Inculcate Value.

Unit 3 Human Values

3.1 Human Values on Socio-moral and Cultural Context.

3.2 Valuation of Indian Culture and Human Values.

3.3 Moral Judgment and Moral Action.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. माथुर, टी.बी., मूल्यपरक शिक्षा, एक्सटेंशन सर्विस डिपार्टमेण्ट, रिजनल कॉलेज ऑफ एज्यूकेशन, अजमेर।
2. पाण्डेय, रामशकल; मिश्र करुणाशङ्कर; मानवाधिकार और मूल्य शिक्षण, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।
3. शर्मा, राजेन्द्र, नैतिक मूल्यशिक्षा, गुरुजी बुक कम्पनी, जयपुर।
4. शर्मा, आर.ए., मानव मूल्य एवं शिक्षा, आर. लाल बुक डिपो, मेरठ।
5. Gupta, N.L., Value Education, Theory & Practice, Krishna Brother, Ajmer.
6. Gupta, K.M., Training cum-Research Project in Value, Orientation, Value Analysis model, DTE, SE & ES, NCERT, New Delhi.
7. Ruhela, S.P., Human Values & Education, Sterling Publishers Pvt. Ltd., New Delhi.
8. Jasta, Hari Ram, Spiritual Values and Education, Prabhat Prakashan, Delhi.

पञ्चमपत्रम्

(वैकल्पिकः ख भागः)

ख-4. शिक्षायां लैङ्गिकसमस्याः

पूर्णाङ्काः-50

उद्देश्यानि-

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राध्यापकाः-

- लैङ्गिकतायाः, लैङ्गिकपक्षपातस्य, लैङ्गिकरूढिवादस्य, सशक्ततायाः, लैङ्गिकसमतायाः, निष्पक्षतायाः, समानतायाः, पितृसत्तायाः नारीवादस्य च मुख्यसम्प्रत्ययपुरस्सरं प्राथमिकपरिचयम् अवबोधञ्च विकासयेयुः।
- महिलाध्ययनाद् लैङ्गिकाध्ययनं प्रति जायमानं क्रमिकगहनपरिवर्तनम् अवगच्छेयुः।
- शिक्षणप्रक्रियायाः विविधशाखासु विद्यालये पाठ्यचर्यायां पाठ्यसामग्र्याञ्च लैङ्गिकविषयान् जातिवर्गधर्मक्षेत्रैः सह एतत्पारस्परिकक्रियाश्च अधिगच्छेयुः।
- शिक्षायाः लैङ्गिकसन्दभ्रे ऐतिहासिकानि समसामयिकानि च प्रमुखप्रस्थानानि अवगच्छेयुः।

अन्वितिः-1 लैङ्गिकसमस्याः

1.1 लैङ्गिकं, यौनं, कामः, पितृसत्ता, पुरुषत्वं, स्त्रीत्त्वञ्च।

1.2 लैङ्गिकसम्बद्धः- पक्षपातः, रूढिवादः, सशक्तताभावश्च।

1.3 जातिः, वर्गः, धर्मः, अशक्तता, प्रदेशः इत्येषां सम्बन्धे निष्पक्षता समानता च।

1.4 यौनोत्पीडनम् अपभाषणञ्च।

अन्वितिः-2 लैङ्गिकाः शैक्षिकाश्च सिद्धान्ताः, भारतीयसन्दर्भे अनुप्रयोगाः

2.1 सामाजिकीकरणसिद्धान्तः।

2.2 लिङ्गभेदः।

2.3 संरचनात्मकसिद्धान्तः।

अन्वितिः-3 पाठ्यचर्यायां लैङ्गिकविषयाः

3.1 लिङ्गम्, संस्कृतिः, संस्थाश्च - वर्ग-जाति-धर्मक्षेत्राणाम् अन्तर्वर्गः।

3.2 पाठ्यचर्या लैङ्गिकसमस्याश्च।

3.3 पाठ्यपुस्तकेषु तत्सम्बद्धविषयेषु च लैङ्गिकता।

3.4 परिवर्तनस्य अभिकर्तृत्वेन शिक्षकः।

Fifth Paper
(Optional Part - B)
B-4. Gender Issues in Education

Total Marks :-50

Objectives:

On Completion of this Course the Pupil Teacher will be able to:

- Develop basic Understanding and Familiarity with key concepts-Gender, Gender bias, Gender Stereotype, Empowerment, Gender Parity, Equity and Equality, Patriarchy and Feminism.
- Understand the Gradual Paradigm shift from Women Studies to Gender studies.
- Learn about Gender Issues in School, Curriculum, and Textual Materials across Teaching Processes and its mutual action with Class, Caste, Religion and Region.
- Understand Historical, Contemporary features of Education in the Gender Context.

UNIT 1: Gender Issues

1.1 Gender, Sex, Sexuality, Patriarchy, Masculinity and Feminism.

1.2 Gender related bias, Stereotype, and Empowerment.

1.3 Equity and Equality in relation with Caste, Class, Religion, Disability and Region.

1.4 Sexual Harassment and Abuse

UNIT 2: Theories On Gender and Education: Application In The Indian Context

2.1 Socialization Theory

2.2 Gender Difference

2.3 Structural Theory

UNIT 3: Subjects on Gender Issues In Curriculum

3.1 Gender, Culture and Institution - Intersection of Class, Caste, Religion and Region

3.2 Curriculum and Gender Issues.

3.3 Gender in Text Books and in related Subjects.

3.4 Teacher as an Agent of Change

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. सलूजा, चाँद किरण; शिक्षाः सामाजिक परिप्रेक्ष्य, हिन्दी माध्यम कार्यान्वय निदेशालय, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली।
2. बिसवाल, तपन; मानवाधिकार जेन्डर एवं पर्यावरण, विवा बुक्स प्राइवेट लिमिटेड, नई दिल्ली।
3. लोढा, महावीरमल; नैतिक शिक्षाः विविध आयाम, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर।
4. Bhasin, Kamala; Understanding Gender, Kali for Women Publications, New Delhi.
5. Menon, Nivedita; Gender and Politics in India, Oxford University Press, New Delhi.

✦✦✦